

بررسی سرمایه اجتماعی در بین معلمان شهرستان مریوان*

علی دلاویز

چکیده

هدف پژوهش حاضر سنجش وضعیت سرمایه اجتماعی در بین معلمان شهر مریوان است. برای سنجش، سرمایه اجتماعی به چهار بعد اعتماد، مشارکت گروهی، مشارکت در اجتماعی محلی و روابط در شبکه‌های اجتماعی تفکیک شده است. موضوع سرمایه اجتماعی طبق دیدگاه‌های کلمن، پوتنام، بوردیو و فوکویاما بررسی شده است. روش به کار رفته در این تحقیق روش پیمایشی است. همچنین از پرسشنامه به عنوان وسیله اندازه‌گیری، استفاده شده است. جامعه آماری مورد مطالعه معلمان شهر مریوان در سال تحصیلی ۸۵ - ۸۴ می‌باشد که به صورت نمونه‌گیری طبقه‌ای همراه با تصادفی ساده از سه مقطع تدریس ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان و پیش‌دانشگاهی و به تفکیک زن و مرد انجام شده است. همچنین برای بررسی نتایج آماری، آماره‌های توصیفی (فراوانی، درصدها، جداول و نمودار) و استنباطی همچون آزمون تفاوت میانگین (T)، تحلیل واریانس (F)، ضریب همبستگی پیرسون (R)، رگرسیون چند متغیره و تحلیل مسیر به کار رفته است.

نتایج تحقیق بیانگر میزان متوسط سرمایه اجتماعی می‌باشد. همچنین نتایج حاکی است که وضعیت سرمایه اجتماعی معلمان در سطح متوسطی است. با توجه به بررسی این موضوع در میان معلمان پیش‌بینی می‌شود وضعیت سرمایه اجتماعی در میان اقشار دیگر جامعه در سطح پایینی باشد. همچنین سرمایه اجتماعی با برخی عوامل مثل جنس، تحصیلات، مقطع تحصیلی و سن رابطه معنی‌داری دارد.

کلید واژه‌ها: سرمایه اجتماعی، توسعه، توسعه سیاسی، نگرش به توسعه سیاسی، اعتماد، مشارکت گروهی، مشارکت در اجتماع محلی، مشارکت سیاسی، شبکه‌های اجتماعی، جامعه مدنی، دموکراسی و.

* این مطلب بخشی از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده تحت عنوان «بررسی نقش سرمایه اجتماعی در نگرش به توسعه سیاسی در بین معلمان شهرستان مریوان در سال ۱۳۸۴» می‌باشد که با استاد راهنمایی پروفیسور محمد حریری اکبری در دانشگاه تبریز در سال ۱۳۸۴ انجام یافته است.

مقدمه و بیان مسأله

سرمایه اجتماعی هر جامعه ناشی از وضعیت فرهنگی و اجتماعی موجود است. در واقع سرمایه اجتماعی یکی از شاخص‌های مهم وضعیت اجتماعی و فرهنگی جامعه است. سرمایه اجتماعی بیشتر روی شبکه روابط و اعتماد^۱ و مشارکت در اجتماع محلی و همکاری‌های گروهی در قالب گروه‌ها و تشکلات مدنی و مردمی تأکید دارد. سرمایه اجتماعی شبکه‌های اجتماعی افراد، گروه‌ها و سازمان‌هاست. وجود این شبکه‌های اغلب غیررسمی توانایی و تجهیز سطح گسترده‌ای از تماس‌های اجتماعی - شخصی را برای عملکرد بهتر زندگی سیاسی - اجتماعی را دارد (کلمن: ۱۳۷۷، ۴۶۰). وجود سطح وسیعی از شبکه تعاملات بین افراد باعث تقویت نمودن توانایی‌ها و ظرفیت‌های موجود و مرتبط نمودن آنها با یکدیگر، برای حرکت به سوی توسعه اجتماعی، سیاسی و اقتصادی می‌باشد. وجود شبکه‌های روابط میان افراد باعث ایجاد اعتماد متقابل در روابط اجتماعی می‌شود و افراد این اعتماد متقابل را همچون سرمایه‌های بالقوه برای روابط آتی در نظر دارند.

استفاده از سرمایه اجتماعی شامل شبکه‌ها و هنجارها و اعتماد اجتماعی که جزء زندگی اجتماعی هستند، شهروندان و مشارکت‌کنندگان را قادر می‌سازد تا برای رسیدن به اهداف مشترک با یکدیگر همکاری نمایند. مشارکت بیشتر مردم در نهاد‌های اجتماعی و عدم وجود موانع مشارکت مدنی نقش موثری در افزایش سرمایه اجتماعی دارد و افزایش سرمایه اجتماعی نقش مهمی در مشارکت سیاسی، اعتقاد به ارزش‌های دموکراتیک و در نهایت نگرش مثبت به توسعه سیاسی دارد.

تحقیقات چندی در این باره نشان‌دهنده وجود رابطه سرمایه اجتماعی با توسعه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جامعه است. رابرت پوتنام^۲ بر اساس تحقیقاتی که انجام داده است، بیان می‌دارد که از طریق مرتبط ساختن تفکرات اجتماعی با تفکر لزوم انجمن‌های مدنی و سازمان‌های داوطلبانه در دستیابی به مشارکت سیاسی می‌توان به وجود حکومتی کارآمد اطمینان داشت (پوتنام: ۱۳۷۹، ۵۸). وی با بیان و تحلیل داده‌ها، از دولت منطقه‌ای ایتالیا ادعا می‌کند که کلاف

1-Trust

2-Robert Putnam

فشرده و عظیم روابط مشارکتی و جوامع مدنی پربار به حکومتی مؤثر و کارآمد کمک می‌کند. آگاهی از میزان چگونگی و وضعیت سرمایه اجتماعی در هر جامعه ای از موضوعات پژوهشی مهم محسوب می‌شود. به ویژه که بحث سرمایه اجتماعی در جامعه ما، موضوعی به نسبت جدید است. شناخت از وضعیت سرمایه اجتماعی به مثابه شناخت از وضعیت اعتماد اجتماعی، میزان مشارکت مدنی و وجود شبکه‌های اجتماعی می‌تواند تبیین‌گر و راهگشای بسیاری از مسایل و مشکلات اجتماعی باشد. همانطور که اندیشمندان و محققان زیادی از مفهوم این واژه برای توضیح و تبیین مشکلات و مسائل جامعه استفاده کرده‌اند (فوکویاما، ۱۳۷۹). در واقع وجود بسیاری از مشکلات اجتماعی پیامدهای تخریب سرمایه اجتماعی در آن جامعه می‌باشد. از بعدی دیگر چون سرمایه اجتماعی می‌تواند مبنایی برای ایجاد جامعه مدنی و دموکراسی باشد (Putnam, 1999)، شناخت ویژگی‌های سرمایه اجتماعی در بین گروه‌هایی از افراد جامعه (معلمان) می‌تواند نوعی تبیین‌گر نگرش آنان نسبت به توسعه جامعه و مؤلفه‌های آن باشد. به نظر می‌رسد جوامعی که از سرمایه اجتماعی مطلوبی برخوردار هستند، شهروندان آگاه، بیشتر مراقب رهبران خود برای پاسخگویی به عملکردشان هستند و حاکمان نیز از مورد بازخواست قرار گرفتن خود، آگاهی کامل دارند. معلمان و به طور کلی نظام آموزش و پرورش در هر جامعه نقش مهمی در ایجاد و افزایش سرمایه اجتماعی در میان مردم دارند. امروزه فرآیند آموزش هر فرد در سطوح متفاوت از نظام آموزش و پرورش می‌گذرد، این امر در وضعیت سرمایه اجتماعی جامعه بی‌تأثیر نمی‌باشد. شناخت از این موضوع با توجه به اینکه جامعه ما جامعه‌ای در حال توسعه می‌باشد، همچنین با توجه به نظام سیاسی فعلی ایران و نگرش و دیدگاه قشری تحصیل کرده از اهمیت زیادی برخوردار است. به طور کلی این پژوهش در نظر دارد وضعیت سرمایه اجتماعی میان معلمان شهر مریوان را بررسی کند.

اهداف تحقیق

هدف کلی

- شناخت وضعیت سرمایه اجتماعی معلمان شهرستان مریوان

اهداف جزئی

- سنجش میزان اعتماد و روابط مبتنی بر اعتماد در بین معلمان شهرستان مریوان
- سنجش میزان مشارکت گروهی در بین معلمان شهرستان مریوان
- سنجش میزان مشارکت در اجتماع محلی در بین معلمان شهرستان مریوان
- سنجش میزان روابط در شبکه‌های اجتماعی در بین معلمان شهرستان مریوان
- تعیین رابطه سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن (اعتماد و مشارکت گروهی و مشارکت در اجتماع محلی و میزان روابط در شبکه‌های اجتماعی) با متغیرهای دموگرافیک (چون جنس، سن، سابقه تدریس، تحصیلات و مقطع تدریس) در بین معلمان شهرستان مریوان

سوالات تحقیق:

- وضعیت سرمایه اجتماعی معلمان شهرستان مریوان چگونه است؟
- میزان اعتماد و روابط مبتنی بر اعتماد معلمان شهرستان مریوان چگونه است؟
- میزان مشارکت گروهی معلمان شهرستان مریوان چگونه است؟
- میزان مشارکت در اجتماع محلی معلمان شهرستان مریوان چگونه است؟
- میزان روابط در شبکه‌های اجتماعی معلمان شهرستان مریوان چگونه است؟
- وضعیت رابطه برخی متغیرهای دموگرافیک (چون جنس، سن، سابقه تدریس، تحصیلات و مقطع تدریس) با سرمایه اجتماعی چگونه است؟

تعاریف سرمایه و سرمایه اجتماعی

سرمایه^۱

سرمایه آن چنانکه در اقتصاد و علوم اجتماعی به کار می‌رود منبع یا ثروتی است که اشخاص جهت ایجاد در آمد یا سود به کار می‌برند. به تعریف مارکس سرمایه، مقدار کاری است که انسان روی کالا انجام می‌دهد تا ارزش آن را بالا ببرد (آرون: ۱۳۷۷، ۱۷۸). به عقیده بوردیو سرمایه عبارت است از «کار انباشته» (در شکل مادیت یافته «متجسد» و پیکریت یافته آن) که وقتی بر مبنایی خصوصی، یعنی انحصاری، به تصرف عاملان یا گروهایی از عاملان درمی‌آید و آنان را قادر می‌سازد تا نیروی اجتماعی را در شکل کار عینیت یافته یا جان‌دار به تصرف درآورند»

(بوردیو، ۱۳۸۴، ۱۳۳).

شکل های سرمایه

سرمایه در ارتباط با ذات خود و کارکردهایش، شکل های متعددی به خود می گیرد. بوردیو نوشته ی اخیرش (شکل های سرمایه^۱) را به همین موضوع اختصاص داده است. او بین سه نوع سرمایه یعنی سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی تمایز قائل می شود (بوردیو: ۱۳۸۴، ۱۳۶). کلمن از وجود سرمایه انسانی و ارتباط آن با سرمایه اجتماعی بحث می کند. وی همچنین به سرمایه فیزیکی در کنار سرمایه اجتماعی اشاره می کند (Coleman, 1988, 101). بعضی از اندیشمندان هم از سرمایه نمادین در کنار سرمایه فرهنگی نام می برند (Woolcock and Narayan, 2004, 8). بعضی دیگر هم سرمایه معنوی^۲ (دینی) را به عنوان شکلی از اشکال سرمایه می دانند (Roosvelt, 2003, 10). بعضی دیگر از اندیشمندان و محققان به سرمایه سیاسی در کنار سرمایه اجتماعی در ساختار اجتماعی جامعه بحث می کنند (Birner and Wittmer 2002, Booth and Richard, 1998, 788). در اینجا با تأکید روی سرمایه اجتماعی شرح مختصری از هر کدام از شکل های سرمایه آورده می شود.

سرمایه فیزیکی^۳

سرمایه فیزیکی یا سرمایه مادی در قالب بودجه، تجهیزات، ابزار و امکانات تجلی و نمود پیدا می کند و این سرمایه به سادگی در اثر استفاده از آن یا حتی ماندگاری آن بدون استفاده از بین می رود. سرمایه فیزیکی نوعی مالکیت را در ذهن تداعی می کند و می تواند یک تعلق و مالکیت را نشان دهد. این نوع سرمایه می تواند مورد استفاده قرار گیرد یا ذخیره شود. این سرمایه در طول زمان و در صورت عدم جانشینی برای آن، تقلیل می یابد و حتی تحلیل می رود (کلمن، ۱۳۷۷، ۴۶۲).

سرمایه اقتصادی^۴

سرمایه اقتصادی قابل تبدیل به پول است و ممکن است به شکل حقوق مالکیت درآید

- 1- Capital Forms
- 2- Spiritual Capital
- 3- Physical Capital
- 4- Economic Capital

(بورديو، ۱۳۸۴، ۱۳۶). به طور کلی سرمایه در اقتصاد با مالکیت عجین شده است و با مالکیت آغاز می‌شود. سرمایه اقتصادی به درآمد پولی و همچنین سایر منابع و دارایی‌های مالی اطلاق می‌شود و تظاهر نهادینه‌اش را در حقوق مالکیت می‌یابد. سرمایه اقتصادی به واسطه‌ی خصلتش در دنیای امروز به مثابه پول و اشیای مادی است که در مقابل تولید کالا و خدمات به کار می‌رود (همان، ۱۳۷).

سرمایه انسانی^۱

سرمایه انسانی، مهارت‌ها و توانایی‌هایی هستند که افراد کسب می‌کنند. سرمایه انسانی مرتبط با نیروی انسانی، مهارت‌ها، استعدادها و انگیزه‌ها و توانایی‌های افراد است. سرمایه انسانی توانایی‌هایی است که افراد در زمینه کسب میزان تحصیلات، توانایی‌های ارتباطی و کلامی، اعتماد به نفس، قدرت و رهبری کسب می‌کنند. این توانایی‌ها می‌تواند به عنوان ابزاری برای رشد و تولید سرمایه‌های اجتماعی قرار گیرند. این مفهوم در پی عدم کارایی سرمایه اقتصادی مطرح شد. این واژه بیشتر در نظریه‌های اقتصادی مطرح شد. بدین معنی که سرمایه انسانی می‌تواند ارزش افزوده‌ی زیادی ایجاد کند و سرمایه فیزیکی را به کالای ارزشمندی تبدیل می‌کند (شارع‌پور: ۱۳۸۳، ۶۵). در دهه‌ی ۱۹۹۰ این بحث مطرح شد که برای استفاده‌ی بهینه از منابع، یک شرایط نهادی مناسب، باید وجود داشته باشد تا سرمایه انسانی بتواند کارایی آن را بالا ببرد. حتی توانایی‌ها و کارایی یک سازمان را جزء سرمایه انسانی قلمداد می‌کنند.

سرمایه فرهنگی^۲

سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از دانش‌هاست که در شکل کالاها و ابزارهای فرهنگی نیز ظاهر می‌شود. کالاهای فرهنگی جزء سرمایه فرهنگی شناخته شده است، چون این کالاها و ابزارها می‌توانند بر روابط متقابل اجتماعی و ایجاد شبکه‌های اجتماعی نقش داشته باشند یا حداقل بر آن تأثیر بگذارند. بورديو از سه شکل سرمایه فرهنگی نام می‌برد (بورديو: ۱۳۸۴، ۱۳۹) که عبارتند از شکل متجسد^۳، شکل عینیت‌یافتگی^۴ و شکل نهادینه شده^۵.

- 1- Human Capital
- 2- Cultural Capital
- 3- Embodied
- 4- Objectified
- 5- Presuppositions

سرمایه سیاسی^۱

سرمایه سیاسی در دو سطح بررسی می‌شود: (۱) در سطح ابزاری^۲ (۲) در سطح ساختاری^۳ سرمایه سیاسی در **سطح ابزاری** آن از دیدگاه بازیگران سیاسی تعریف می‌شود. به منابعی گفته می‌شود که بازیگران سیاسی می‌توانند از آن در جهت نفوذ در جریان‌ها و شکل‌های سیاست و نتایج واقعی در منافعشان استفاده کنند (Birner and Wittmer, 2002, 14). شاخص‌های آن عبارت است از: نفوذ سیاسی (عضویت در لابی‌ها) و مشارکت در تصمیم‌گیری سیاسی، تأثیر بر گفتمان سیاست عمومی، سلطه بر دستگاه انتخاباتی، دستیابی به مطبوعات، استفاده از دانش علمی در گفتمان، استفاده از منابع ایدئولوژیک در گفتمان و استفاده از منابع بین‌المللی که می‌تواند در جریان سیاسی ملی مورد استفاده قرار گیرد.

سرمایه سیاسی **ساختاری** در دیدگاه عمومی تعریف می‌شود و به متغیرهای نظام سیاسی اشاره دارد که شرایط را برای بازیگران سرمایه سیاسی ابزاری برای استفاده، به وجود می‌آورد (Ibid, 15). شاخص‌های آن عبارتند از: نظام احزاب سیاسی و سیستم انتخاباتی در جامعه، آزادی مطبوعات، نفوذ لابی‌ها، امکان سیاسی کردن موضوعات غیر سیاسی (مسائل اجتماعی و ناکارآمدی مدیریتی) به موضوعات سیاسی، وابستگی سیاسی مسائل محلی و منطقه‌ای به سیاست ملی، اقتدار اداری و اجرایی و نفوذ بین‌المللی روی سیاست‌های ملی (Ibid, 15).

سرمایه اجتماعی

افراد در گروه‌ها و اجتماعات مختلف برای برقراری ارتباط و روابط متقابل با هم، نیازمند شرایط و تمهیداتی هستند که برقراری روابط میان آنها را کم هزینه کند. افراد با هر رویکردی از این رابطه متقابل سود خواهد برد. برای مثال وجود روابط متقابل در خانواده، اطمینان و سلامت روانی و خوشبختی فرد را تضمین می‌کند. روابط میان همسایگان اطمینان و امنیت خاطر را برای فرد به وجود می‌آورد. وجود روابط کاری در محیط کار، آگاهی و اطلاعات عمومی و شغلی را در اختیار فرد قرار می‌دهد.

سرمایه اجتماعی، جمع کل گروه‌های دواطلبانه در روابط اجتماعی رسمی و غیررسمی است

1- Political Capital
2- Instrumental
3- Structural

که صرف نظر از منافع اقتصادی خاصی می تواند شکل بگیرد. روابط افراد در گروه‌ها در بسیاری از مواقع تعبیری از شبکه‌های اجتماعی^۱ است که موجب پیوندهای اجتماعی^۲ افراد می شود (پوتنام: ۱۳۷۹، ۱۴۱). سرمایه اجتماعی برای رشد خود مستلزم فضای مناسب است که در آن افراد بتوانند به عنوان کنشگران اجتماعی به تعامل پردازند. مناسب ترین زمینه برای ایجاد این همکاری و اعتماد، ایجاد تشکلهای مدنی به صورت داوطلبانه است (Stone: 2001, 22). در واقع نهادهای جامعه مدنی مهمترین بستر برای آشنایی و ایجاد رابطه در دنیای مدرن است. سرمایه اجتماعی مشخصه‌ای است برای ساخت اجتماعی. این سرمایه در قالب گروه‌هایی مثل خانواده، گروه‌های دوستی، سازمان‌ها و گروه‌های مدنی داوطلبانه و حتی تشکیلات مجازی که امروزه با گسترش ارتباطات، بسیار اهمیت یافته‌اند (کاستلز: ۱۳۸۰) به وجود می آیند.

سرمایه اجتماعی به شرایط و اوضاع و احوال گروه‌ها و اجتماعات بستگی دارد. چگونگی برقراری رابطه‌ی افراد با هم در شکل‌های سنتی آن (مانند خانواده، خویشاوندی، همسایگی) و در شکل‌های مدرن آن (مانند اتحادیه، انجمن، تشکلهای) در شدت و ضعف سرمایه اجتماعی تأثیرگذار است. ویژگی‌های دیرپای سازمان‌ها و تشکلات اجتماعی همچون اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها که تمامی آنها سرمایه اجتماعی را تشکیل می دهند، همکاری و هماهنگی خودجوش برای دستیابی به اهداف مشترک را تقویت می کنند.

ویژگی‌های سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی دارای ویژگی‌هایی است که به طور عام آن را از شکل‌های دیگر سرمایه متمایز می کند. سرمایه اجتماعی برخلاف سرمایه اقتصادی که عموماً یک کالای خصوصی است (البته در نظام سرمایه‌داری)، یک **کالای عمومی**^۳ است (Coleman: 1988, 104). به عبارت دیگر در سرمایه اجتماعی منفعت عمومی وجود دارد. برخلاف سرمایه فیزیکی که معمولاً کالای خصوصی است و حقوق مالکیت به شخص سرمایه‌گذار برمی گردد. سرمایه فیزیکی به فرد امکان می دهد که منفعی که این سرمایه تولید می کند، تصاحب کند. ولی در سرمایه اجتماعی که هنجارهای اجتماعی و ضمانت‌های اجرایی برای تحمیل، آنها را امکان‌پذیر می سازد در درجه اول

1- Social Network

2- Social Ties

3- Public Goods

به افرادی که تلاش‌های آنان برای به وجود آمدن هنجارها و ضمانت‌های اجرایی لازم است سود نمی‌رساند، بلکه سود آن شامل کل جامعه می‌شود حتی افرادی که در به وجود آوردن آن نقش نداشته باشند (Ibid, 109). سرمایه اجتماعی برخلاف سرمایه اقتصادی و دیگر سرمایه‌ها، اگر مورد استفاده قرار نگیرد تحلیل می‌رود و از بین می‌رود.

سرمایه اجتماعی خصیصه ناملموس دارد (Coleman, Bourdieu به نقل از Portes: 1999, 18). در حالی که سرمایه اقتصادی و سرمایه فیزیکی به صورت عینی و ملموس وجود دارند و می‌تواند به شکل اشیای مادی یا حساب‌های بانکی وجود داشته باشد، سرمایه انسانی بیشتر در ذهن اشخاص جای دارد. اما سرمایه اجتماعی در ساختار روابط آنها مستتر است. این خصیصه یکی از ویژگی‌های ساختاری آن است که در نظریه‌های جامعه‌شناسی جزء ساختار اجتماعی^۱ قرار می‌گیرند.

یکی دیگر از ویژگی‌های سرمایه اجتماعی **انتقال ناپذیری**^۲ است (Loury به نقل از Coleman: 1988, 110). برخلاف سرمایه اقتصادی که جزء مالکیت شخص قرار دارد و می‌تواند در معاملات و مبادلات به افراد منتقل شود، سرمایه اجتماعی جزء خصیصه ساختاری گروه و اجتماع است و نمی‌توان آن را به افراد دیگری منتقل کرد، که دارای همان ساختار روابط نیستند. این سرمایه به آسانی تولید نمی‌شود. سرمایه اجتماعی یک صفت کیفی ساختار اجتماعی است که فرد در آن قرار گرفته است و دارایی آن افراد محسوب می‌شود.

یکی دیگر از ویژگی‌های سرمایه اجتماعی، **اجتماعی بودن** آن است. خصیصه اجتماعی سرمایه اجتماعی را تمام صاحب‌نظران تأیید کرده‌اند. به تعبیر کلمن سرمایه اجتماعی به مثابه منبعی برای عمل جمعی است این منبع شیوه‌هایی برای معرفی ساختار اجتماعی در اشکال مختلف آن تعهدات، انتظارات، کانال‌های اطلاعاتی و هنجارهای اجتماعی است. فوکویاما دو ویژگی برای سرمایه اجتماعی برمی‌شمرد که یکی از آنها مؤید همین امر است. به اعتقاد او «سرمایه اجتماعی متعلق به گروه‌هاست نه انسان‌ها و افراد» (فوکویاما، ۱۳۷۹، ۱۵).

اجتماعی بودن این سرمایه به معنی این است که در جمع به وجود می‌آید و بدون وجود گروه

1- Social Structure
2- Untransformation

و جمع وجود آن معنایی نخواهد داشت. همچنین هیچ فردی نمی‌تواند مدعی شود که مالک آن است یا به تنهایی بخواهد از آن استفاده نماید. سرمایه اجتماعی در جمع و در روابط میان آنها به وجود می‌آید و با نبود ساختار آن گروه و اجتماع وجود خارجی نخواهد داشت.

مروری بر چند پیشینه پژوهشی سرمایه اجتماعی ...

راجع به سرمایه اجتماعی در چند دهه اخیر یعنی دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ و نیمه اول دهه ۲۰۰۰ پژوهش های فراوانی در ایالات متحده، اروپا و استرالیا انجام شده است. البته این تحقیقات حوزه های مختلفی را در بر گرفته و بیشتر پیامدهای سرمایه اجتماعی را بررسی کرده اند. از جمله تحقیق در زمینه آموزش و پرورش (کلمن ۱۹۸۵ و ۱۹۹۰، سرافین ۱۹۸۷)، توسعه (کریشنا ۱۹۹۹ و مرنسی ۲۰۰۱)، مسائل اجتماعی (سمسون و همکاران ۱۹۹۷، کوچی و همکاران ۱۹۹۷)، کارایی نهادهای دولتی (پوتنام ۱۹۹۳ و ۲۰۰۰، نیوتن ۱۹۹۷)، مشارکت سیاسی و دموکراسی (گاست و اورنگا ۱۹۸۶، وربا و همکاران ۱۹۹۵) بهداشت و سلامتی (اسمیت ۱۹۹۷).

در داخل کشور تحقیقات محدودی در این رابطه انجام شده و بیشتر حول و حوش برخی مسائل اجتماعی و برخی موضوعات پراکنده است. از جمله تحقیق در زمینه رفاه و تأمین اجتماعی (تاجبخش، ۱۳۸۲)، بهداشت و سلامت (بهزاد، ۱۳۸۱)، کارکرد شوراهای (طاهری، ۱۳۸۲)، مسائل زنان (قهفرخی، ۱۳۸۲)، دینداری و سرمایه اجتماعی (ملاحسنی، ۱۳۸۱) و سرمایه اجتماعی و جرم (مبارکی، ۱۳۸۳).

- **رابرت پوتنام** یکی از تحقیقات کلاسیک و ماندگاری را در زمینه سرکایه اجتماعی انجام داده است. او در دهه ۱۹۷۰ رابطه سرمایه اجتماعی را با کارایی نهادهای دولتی و میزان دموکراسی را در ایتالیا بررسی کرد. او حاصل این تحقیق گسترده را در سال ۱۹۹۳ در کتاب «**کارکرد دموکراسی ها: سنت های مدنی در ایتالیای مدرن**»^۱ منتشر کرد.^۲

او در این تحقیق به کارایی و وجود دموکراسی در ۲۰ حکومت محلی در مناطق مختلف

1- Making Democracy Work: Civic Society Traditions in Modern Italy

2- این کتاب تحت عنوان «دموکراسی و سنت های مدنی» در سال ۱۳۷۹ توسط محمد تقی دلفروز ترجمه و توسط انتشارات وزارت کشور منتشر شده است.

ایتالیا می‌پردازد. ظاهراً نظام اداری و سیاسی و مدیریتی هر ۲۰ نهاد شکل یکسانی داشتند. ولی شرایط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی آنها تفاوت چشم‌گیری داشت: از پیشاصنعتی تا فراصنعتی، کاتولیک معتقد تا کمونیست پرشور و فئودالی بی‌حرکت تا مدرن پرجنب و جوش. او در بررسی و مقایسه آنها به وجود ناکارآمدی و سستی و فساد در بعضی از آنها پی برد. او در پاسخ به این سؤال: که تفاوت‌های شدید در کیفیت حکومت‌ها ناشی از چیست؟ پاسخ می‌دهد که سیاست‌های حزبی یا ایدئولوژیکی، رفاه و کامیابی، ثبات اجتماعی یا هماهنگی سیاسی یا حرکت‌های جمعیت، تفاوت‌های موجود را تبیین نمی‌کند و این عوامل نقش چندان تأثیرگذاری در این تفاوت‌ها ندارند. او تحت تأثیر نظریات توکویل^۱، سنت‌های قدرتمند مشارکت مدنی (شرکت در انتخابات، تعداد خوانندگان روزنامه‌ها، عضویت در گروه‌های سرود مذهبی و محافل ادبی، باشگاه‌های نیکوکاران، باشگاه‌های ورزشی و...) را نشانه‌های موفقیت مناطق شمال می‌داند (پوتنام: ۱۳۷۹، ۳۵). شهروندان این مناطق در مسائل عمومی مشارکت دارند نه در شبکه‌های مبتنی بر ارباب - مشتری. آنها نیز اطمینان دارند که دیگران نیز عادلانه عمل می‌کنند و از قوانین پیروی می‌کنند. شبکه‌های اجتماعی و سیاسی به صورت افقی سازمان‌دهی شده‌اند نه سلسله‌مراتبی. این «جوامع مدنی» همبستگی و مشارکت و درستکاری را ارزشمند می‌شمارند و در اینجا دموکراسی حاکم است (همان، ۳۹).

او ویژگی‌های چنین اجتماعی را: (۱) مشارکت مدنی (۲) کیفیت سیاسی (۳) انسجام، اعتماد، تساهل و (۴) یک حیات جمعی قوی می‌داند. به اعتقاد او تنها دلیل مدنیت این جوامع ثروتمندی آنها نبود. شواهد تاریخی دقیقاً عکس این موضوع را نشان می‌دهد. سرمایه اجتماعی نهفته در هنجارها و شبکه‌های مشارکت مدنی ظاهراً پیش شرط توسعه اقتصادی و حکومت کارآمد هستند. برعکس در مناطق جنوبی مفهوم شهروندی از رشد باز مانده است. میزان مشارکت در انجمن‌های اجتماعی و فرهنگی بسیار ناچیز است. از دیدگاه آنها مسائل عمومی به دیگران - رؤسا و سیاستمداران - ارتباط دارد نه به خودشان (پوتنام: ۱۳۷۹، ۵۵). در اینجا ناکارآمدی حکومت به خوبی دیده می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پتال جامع علوم انسانی

- بانک جهانی^۱ و مطالعات ارزش‌های جهانی^۲ تحقیقی تحت عنوان «سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی» در اواسط دهه ۱۹۹۰ در میان جوامع مختلف انجام داده‌اند. (پورموسوی: ۱۳۸۱، ۲۱۵ - ۱۸۵).

این تحقیق در سطح وسیعی از مناطق مختلف جهان (کشورهای جهان) و موضوعات متفاوتی از جمله وضعیت سرمایه اجتماعی، رابطه بین سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی، رابطه بین سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی، فرهنگ سیاسی، دموکراتیزاسیون، حکومت‌داری مطلوب و تحمل اجتماعی، انجام شده است. یافته‌های این پژوهش در خصوص رابطه سرمایه اجتماعی با مشارکت سیاسی، فرهنگ سیاسی، دموکراتیزاسیون و حکومت‌داری مطلوب اشاره می‌شود ...
از بین پژوهش‌های محدود داخل کشور به یک مورد اشاره می‌شود:

- حمید طاهری پژوهشی تحت عنوان «بررسی عملکرد شوراهای روستایی با تأکید بر نقش سرمایه اجتماعی در روستاهای بخش مرکزی شهرستان قم» در سال ۱۳۸۲ انجام داده است.

او سرمایه اجتماعی میان دو شورای با عملکرد موفق و دو شورای با عملکرد ناموفق سنجش کرده است. فرضیه‌های عمده پژوهش عبارتند از: بین سرمایه اجتماعی مردم و عملکرد شوراهای ارتباط معنادار وجود دارد. بین سرمایه اجتماعی مردم و فرهنگ شورایی ارتباط معنادار وجود دارد. بین سرمایه اجتماعی مردم و وابستگی به دولت ارتباط معنادار وجود دارد. بین سرمایه اجتماعی مردم و شوراهای ارتباط معنادار وجود دارد. بین سرمایه اجتماعی شوراهای و عملکرد شوراهای ارتباط معنادار وجود دارد

محقق با روش پیمایشی و با این فرضیات به نتایج زیر دست یافته است:

میزان بالای سرمایه اجتماعی مردم در عملکرد شورایی کارایی شوراهای مؤثر بوده است. گرچه هر دو گروه از روستاهای با عملکرد شورایی موفق و روستاهایی با عملکرد شورایی ناموفق از سرمایه اجتماعی درون گروهی برخوردار بوده‌اند اما سرمایه اجتماعی بین مردم در شوراهای موفق

1- World Bank
2- World Values Studies

موجب عملکرد بالای این شوراهای شده است. سرمایه پایین شوراهای باعث شده بود که میزان مراجعه افراد در این روستاها پایین بیاید و افراد به شورای روستا به عنوان نهادی کارگشا عنایتی نداشته باشند. وابستگی به قدرت دولتی در کاهش سرمایه اجتماعی مردم مؤثر است. چون اگر مردم به قدرتی مثل دولت وابسته باشند سبب می شود که مردم از توانایی ها و امکانات خود جهت حل مشکلات خود استفاده نکنند. بین میزان طایفه گرایی و عملکرد شوراهای همبستگی پایینی وجود دارد. تأثیرپذیری عملکرد شوراهای از میزان طایفه گرایی به دلیل وجود سرمایه اجتماعی در بین طایفه هاست. هر طایفه ای با بهره مندی از هویت درون طایفه ای به سرمایه اجتماعی مثبتی بین خود می رسد که ممکن است با سرمایه اجتماعی کل جامعه در یک راستا قرار نگیرد.

در بررسی ادبیات نظری تحقیق از نظریات رابرت پوتنام، جیمز کلمن، فرانسیس فوکویاما، پیر بوردیو، مارک گرانوتر و کلاوس اوفه استفاده شده است^۱. در اینجا فقط به مقایسه آنها اشاره می شود:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

1 - این نظریات به علت محدود بودن تعداد صفحات و اشارات مکرر در نوشته های دیگر آورده نشده است. متن کامل آنها در اصل پایان نامه موجود می باشد

جدول ۱ - جمع‌بندی و مقایسه نظریه پردازان مهم سرمایه اجتماعی

نظریه پرداز	تعریف سرمایه اجتماعی	متغیرها (شاخص‌ها)	اهداف	سطح تحلیل
کلمن 1988 و ۱۳۷۷	بر مبنای کارکرد آن تعریف می‌شود. چارچوبی اجتماعی است که جنبه‌هایی از ساختار اجتماعی که کنشگران برای رسیدن به منافعشان از آن به عنوان منبع استفاده می‌کنند.	- نظام حمایت خانواده - حضور والدین - عضویت در سازمان‌های افقی و عمودی	- سرمایه انسانی - تسهیل کنش اقتصادی	خانواده اجتماع
پیر بوردیو 2000 و ۱۳۸۰ و ۱۳۸۴	جمع منابع واقعی یا بالقوه‌ای است که حاصل از شبکه‌های بادوام از روابط کمابیش نهادینه شده آشنایی و شناخت متقابل با عضویت در گروه	- شبکه‌های روابط - پیوندها - اندازه شبکه‌های روابط - کارآیی و تحرک پیوندها و شبکه‌ها	سرمایه اقتصادی	طبقات افراد
رابرت پوتنام 1999 و 2000 و ۱۳۷۹ و ۱۳۸۴	جنبه‌هایی از ساختار اجتماعی مثل شبکه‌ها هنجارها و اعتماد که همکاری را برای منافع متقابل تسهیل می‌کند.	- عضویت در سازمان‌های داوطلبانه - رأی دهندگان - عضویت در کلوب‌ها - اطمینان به نهادهای عمومی - فعالیت‌های بشردوستانه - تعداد خوانندگان مطبوعات	توسعه سیاسی دموکراسی جامعه مدنی	اجتماع ناحیه منطقه
فوکویاما 1999 و ۱۳۷۹	مجموعه‌ای از هنجارها و ارزش‌های غیر رسمی که باعث ترویج و همکاری میان افراد در اجتماع می‌شود.	- انحرافات اجتماعی - جرم و جنایت - مصرف مواد مخدر - فروپاشی خانواده	توسعه اقتصادی توسعه سیاسی دموکراسی	اجتماع ناحیه کشور
گرانوتر 1973 و ۲۰۰۴	کنش‌ها و اعمال و شبکه‌های اجتماعی ریشه‌دار که توانایی کمک به تقلیل رفتار فرصت طلبانه در مقابل ارتقای اعتماد متقابل میان افراد را دارد.	- مدت زمان روابط - صمیمیت - فشردگی روابط اجتماعی - کمیت و کیفیت خدمات متقابل - روابط متقارن	منافع مشترک اقتصادی	گروه
کلاوس اوفه ۱۳۸۴	روابط و هنجارهای اجتماعی مبتنی بر اعتماد، مشارکت عمومی مردم و اعتماد درون گروهی و بین گروهی میان شهروندان و گروه‌های مختلف جامعه	- اعتماد - روابط متقابل - مشارکت همگانی	اعتماد شهروندان به یکدیگر اعتماد به حکومت	گروه اجتماع

نوع روش تحقیق

نوع روش تحقیق مورد استفاده به لحاظ محتوی کاری، **پیمایشی**^۱ است. مهم ترین وسیله اندازه گیری تحقیق پرسشنامه می باشد که در آن سؤال های شناسا (مشخصات عمومی پاسخگویان) و دیگری سؤالات مربوط به سنجش سرمایه اجتماعی معلمان آورده شده است. در پژوهش حاضر برای اندازه گیری «سرمایه اجتماعی» چهار شاخص اصلی در نظر گرفته شده است. شاخص ها عبارتند از: «اعتماد»، «مشارکت گروهی»، «مشارکت در اجتماع محلی» و «روابط در شبکه های اجتماعی». برای هر شاخص گویه هایی در نظر گرفته شده است که مجموع آنها ابزارهای اندازه گیری میزان سرمایه اجتماعی است. در کل با توجه به ابعاد و شاخص های آن از ۴۲ گویه برای این کار استفاده شده است.

جهت سنجش **اعتماد**، شاخص های زیر به کار رفته است:

- صراحت و باز بودن^۲: درخواست کمک از دیگران برای فهم موضوعی، ارائه اطلاعات به دیگران، شرکت دادن دیگران در اطلاعات، عقاید و افکار.
- سهم کردن^۳: در میان گذاشتن موضوعی جمعی با دیگران، عدم اظهار نظر به خاطر پیامد آن، ارائه منابع و ذخایر (به ویژه منابع و ذخایر اطلاعاتی) خود به دیگران.
- اعتماد کردن^۴: میزان اعتماد عمومی به دوستان، آشنایان، همسایگان و همکاران.
- تمایلات همکاری جویانه^۵: فعالیت جمعی با دیگران برای رسیدن به یک هدف مشترک (منافع مادی، صنفی، شغلی و....).
- صداقت^۶: تطابق و هماهنگی میان اعمال و رفتار، راستگویی در برخورد و روابط اجتماعی.
- اطمینان و امنیت: باور به این امر که دوستان و آشنایان دارای توانایی و شایستگی لازم برای همکاری هستند.
- حسن ظن: پس دادن امانت در موقع مقرر.

- 1- Survey Method
- 2- Openness
- 3- Sharing
- 4- Trusting
- 5- Cooperative Intention
- 6- Honesty

جهت سنجش **مشارکت گروهی**، شاخص‌های زیر به کار رفته است:

عضویت یا همکاری در انجمن‌های داوطلبانه، تلاش برای ایجاد انجمن‌ها و سازمان‌های غیر دولتی، همکاری و فعالیت در سمینارهای فرهنگی، علمی، ادبی و هنری و ...، عضویت در راهپیمایی‌ها و تظاهرات، همکاری با نشریات و روزنامه‌ها.

جهت سنجش **مشارکت در اجتماع محلی**، شاخص‌های زیر به کار رفته است:

مشارکت در باشگاه‌ها و کلوب‌های محلی، شناخت یا عضویت در هیأت امنای مدارس، مساجد و سازمان‌های محل اقامت، مشارکت گروه‌های دوستان و آشنایان و همکاران و همسایگان در امور زندگی (مثل مهمانی، شرکت در جشن‌ها و ...)، روابط نزدیک و صمیمی با همکاران در بیرون از محیط کار، تلاش برای حل مشکلات دوستان و همکاران، مشارکت در امور عمومی زندگی محل اقامت و تلاش فعالانه برای رفع مشکلات آن و مشارکت در واحدهای شورای شهر و روستا.

جهت سنجش **روابط در شبکه‌های اجتماعی**، شاخص‌های زیر به کار رفته است:

میزان مبادله هدایا میان آشنایان و دوستان، کمک مالی به دوستان یا دریافت کمک مالی از آنها، تنوع در عضویت گروه‌های مختلف در جامعه، شرکت در اردوهای علمی، فرهنگی و تفریحی با همکاران، شرکت دوستان و آشنایان در کارهای انتفاعی.

جامعه آماری مورد بررسی

جامعه آماری تحقیق شامل کلیه معلمان سطح شهر مریوان در سال تحصیلی ۸۵ - ۸۴ می‌باشد که در مدت مذکور در آن منطقه مشغول به کار و تدریس می‌باشند. این آمار به تعداد ۱۷۹۵ نفر می‌باشد^۱. این تعداد طبق آمارهای رسمی به تفکیک مقطع تدریس و جنس می‌باشد: حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران^۲ و با محاسبه تغییرات در پیش آزمون محاسبه شد (رفیع پور، ۱۳۷۶، ۳۸۳)، که تعداد آن ۳۲۶ نفر به دست آمد. در کل برای جلوگیری از خطای بیشتر ۳۵۰ نمونه در نظر گرفته شده است.

1- این آمار طبق گزارش واحد آمار و بودجه آموزش و پرورش شهرستان مریوان در مهر ماه ۱۳۸۴ است.

یافته‌ها و نتایج تحقیق*

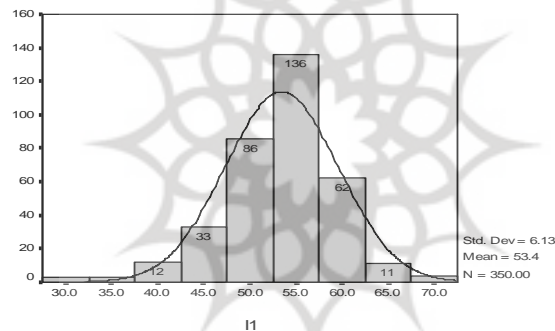
توزیع فراوانی و توصیف آماری متغیرهای اصلی بر حسب گویه‌ها میزان اعتماد

میزان اعتماد یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی است. برای سنجش متغیر اعتماد از ۱۶ گویه در سطح اندازه‌گیری رتبه‌ای استفاده شده است. طیف رتبه‌ای ۵ قسمت می‌باشد، که نمره ۸۰ بیانگر میزان اعتماد «خیلی زیاد» و نمره ۱۶ بیانگر میزان اعتماد «خیلی کم» می‌باشد. با توجه به یافته‌های تحقیق اگر آن را در یک پیوستار نشان بدهیم، میانگین اعتماد به دست آمده از مجموع گویه‌ها ۵۳/۴۳ می‌باشد. با توجه به اینکه میانگین اعداد نمره‌های ۱۶ تا ۸۰ که نمره ۴۸ می‌باشد، پس نتیجه برآورد میانگین پاسخگویان از متوسط نمره‌ها بیشتر است. می‌توان نتیجه گرفت که میزان اعتماد معلمان در حد «متوسط به بالا» می‌باشد. / ۴۳ ...

جدول ۳- آماره‌های توصیفی میزان اعتماد

متغیر	میانگین	مد	واریانس	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	چولگی	کشدگی
اعتماد	۵۳/۴۳	۵۵	۳۷/۵۷	۶/۱۲	۲۹	۶۸	-۰/۶۸	۱/۵۸

نمودار ۱- توزیع فراوانی میزان اعتماد معلمان

* یافته‌ها و نتایج نوشته حاضر تنها بخشی از یافته‌ها و نتایج پایان‌نامه می‌باشد چرا که اشاره به کل نتایج تحقیق از حوصله این نوشتار خارج است. علاقمندان می‌توانند به متن اصلی پایان‌نامه مراجعه نمایند.

میزان مشارکت گروهی

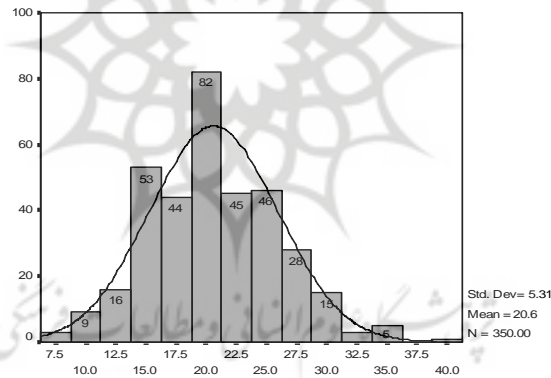
میزان مشارکت یکی دیگر از ابعاد سرمایه اجتماعی است. برای سنجش متغیر مشارکت گروهی از ۸ گویه در سطح اندازه گیری رتبه ای استفاده شده است. طیف رتبه ای ۵ قسمت می باشد، که نمره ۴۰ بیانگر میزان مشارکت گروهی «خیلی زیاد» و نمره ۸ بیانگر میزان مشارکت گروهی «خیلی کم» می باشد. با توجه به یافته های تحقیق، اگر آن را در یک پیوستار نشان بدهیم، میانگین مشارکت گروهی به دست آمده از مجموع گویه ها ۲۰/۶۱ می باشد. با توجه به اینکه میانگین اعداد نمره های ۸ تا ۴۰ که نمره ۲۴ می باشد، پس نتیجه برآورد میانگین پاسخگویان از متوسط نمره ها کمتر است. می توان نتیجه گرفت که میزان مشارکت گروهی معلمان در حد «متوسط به پایین» می باشد.

۶۱ /

جدول ۴- آماره های توصیفی میزان مشارکت گروهی

متغیر	میانگین	مد	واریانس	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	چولگی	کشیدگی
مشارکت گروهی	۲۰/۶۱	۲۰	۲۸/۱۸	۵/۳۰	۸	۳۹	۰/۲۸	۰/۱۰

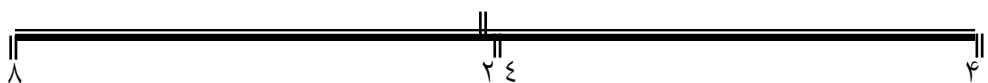

نمودار ۲- توزیع فراوانی میزان مشارکت گروهی معلمان

میزان مشارکت در اجتماع محلی

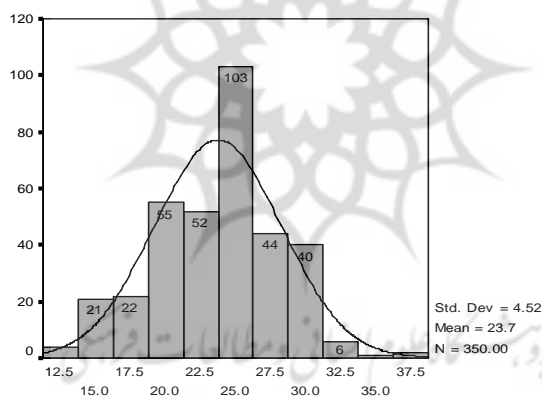
میزان مشارکت در اجتماع محلی یکی دیگر از ابعاد سرمایه اجتماعی است. برای سنجش این متغیر از ۸ گویه در سطح اندازه گیری رتبه ای استفاده شده است. طیف رتبه ای ۵ قسمت می باشد، که نمره ۴۰ بیانگر میزان مشارکت در اجتماع محلی «خیلی زیاد» و نمره ۸ بیانگر میزان مشارکت در اجتماع محلی «خیلی کم» می باشد. با توجه به یافته های تحقیق، اگر آن را در یک پیوستار نشان بدهیم، میانگین مشارکت در اجتماع محلی به دست آمده از مجموع گویه ها ۲۳/۷۳ می باشد. با توجه به اینکه میانگین اعداد نمره های ۸ تا ۴۰ که نمره ۲۴ می باشد، پس نتیجه برآورد میانگین پاسخگویان در حد متوسط است. می توان نتیجه گرفت که میزان مشارکت در اجتماع محلی معلمان در حد «متوسط» می باشد.

۷۳ /

جدول ۵- آماره های توصیفی میزان مشارکت در اجتماع محلی

متغیر	میانگین	مد	واریانس	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	چولگی	کشیدگی
مشارکت در اجتماع محلی	۲۳/۷۳	۲۴	۲۰/۳۸	۴/۵۱	۱۳	۳۷	-۰/۱۱	-۰/۲۷

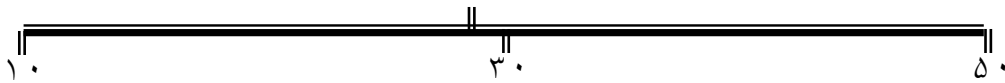

نمودار ۳- توزیع فراوانی میزان مشارکت در اجتماع محلی معلمان

میزان روابط در شبکه‌های اجتماعی

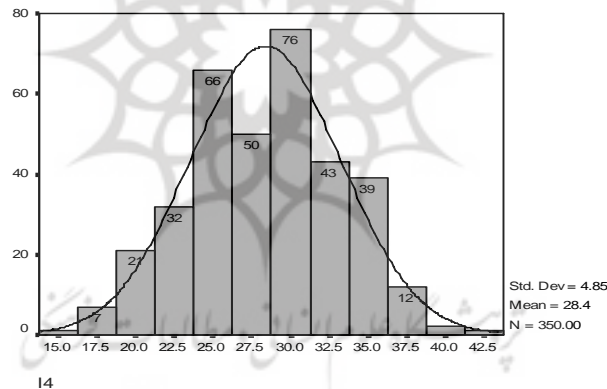
میزان روابط در شبکه‌های اجتماعی یکی دیگر از ابعاد سرمایه اجتماعی است. برای سنجش این متغیر از ۱۰ گویه در سطح اندازه‌گیری رتبه‌ای استفاده شده است. طیف رتبه‌ای ۵ قسمت می‌باشد، که نمره ۵۰ بیانگر میزان روابط در شبکه‌های اجتماعی «خیلی زیاد» و نمره ۱۰ بیانگر میزان روابط در شبکه‌های اجتماعی «خیلی کم» می‌باشد. با توجه به یافته‌های تحقیق، اگر آن را در یک پیوستار نشان بدهیم، میانگین روابط در شبکه‌های اجتماعی به دست آمده از مجموع گویه‌ها ۲۸/۳۸ می‌باشد. با توجه به اینکه میانگین اعداد نمره‌های ۱۰ تا ۵۰ که نمره ۳۰ می‌باشد، پس نتیجه برآورد میانگین پاسخگویان مقداری پایین‌تر از حد متوسط است. می‌توان نتیجه گرفت که میزان روابط در شبکه‌های اجتماعی معلمان مقداری «پایین‌تر از حد متوسط» می‌باشد.

/ ۳۸

جدول ۶- آماره‌های توصیفی میزان روابط در شبکه‌های اجتماعی

متغیر	میانگین	مد	واریانس	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	چولگی	کشیدگی
روابط در شبکه‌های اجتماعی	۲۸/۳۸	۲۶	۲۳/۵۱	۴/۸۴	۱۵	۴۳	-۰/۱۲	-۰/۲۹

نمودار ۴- توزیع فراوانی میزان روابط در شبکه‌های اجتماعی معلمان

میزان سرمایه اجتماعی

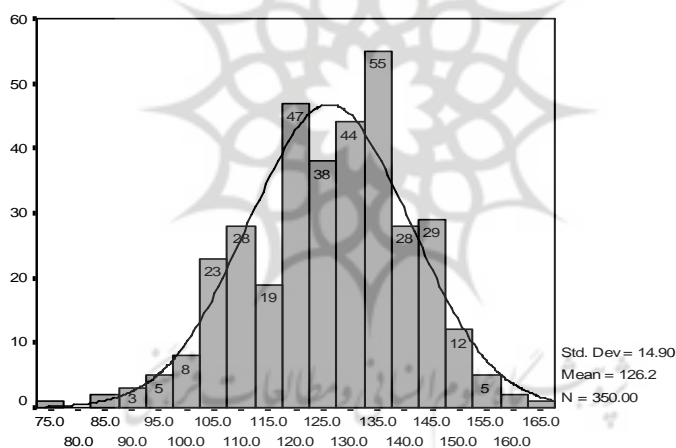
میزان سرمایه اجتماعی متغیر اصلی این تحقیق است. برای سنجش این متغیر از ۴۲ گویه در سطح اندازه گیری رتبه ای استفاده شده است. طیف رتبه ای ۵ قسمت می باشد، که نمره ۲۱۰ بیانگر میزان سرمایه اجتماعی «خیلی زیاد» و نمره ۴۲ بیانگر میزان سرمایه اجتماعی «خیلی کم» می باشد. با توجه به یافته های تحقیق اگر آن را در یک پیوستار نشان بدهیم، میانگین سرمایه اجتماعی به دست آمده از مجموع گویه ها ۱۲۶/۱۶ می باشد. با توجه به اینکه میانگین اعداد نمره های ۴۲ تا ۲۱۰ که نمره ۱۲۶ می باشد پس نتیجه برآورد میانگین پاسخگویان در حد متوسط است. می توان نتیجه گرفت که میزان سرمایه اجتماعی معلمان مقداری «در سطح متوسط» می باشد.

/ ۱۶

جدول ۶- آماره های توصیفی میزان سرمایه اجتماعی

متغیر	میانگین	مد	واریانس	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	چولگی	کشیدگی
سرمایه اجتماعی	۱۲۶/۱۶	۱۱۹	۲۲۱/۸۸	۱۴/۸۹	۷۳	۱۶۵	-۰/۳۲	-۰/۰۰۸

نمودار ۵- توزیع فراوانی میزان سرمایه اجتماعی معلمان

روابط بین متغیرها و نتایج تحلیل دو متغیره

رابطه بین جنسیت و میزان سرمایه اجتماعی

برای سنجش رابطه جنسیت (مرد و زن) با سرمایه اجتماعی از آزمون تفاوت میانگین (T - Test) استفاده شده است. نتایج به دست آمده از آزمون تفاوت میانگین بیانگر آن است که سطح معنی داری به دست آمده (Sig = 0/0938) بیشتر از آلفای ($\alpha = 0/05$) تحقیق می باشد. پس بین میانگین «سرمایه اجتماعی» میان دو جنس مرد و زن نمونه آماری مورد مطالعه تفاوت معنی داری وجود ندارد.

همانطور که در جدول ۷ مشاهده می شود میانگین میزان سرمایه اجتماعی مردان ۱۲۶/۲۱ و میانگین زنان ۱۲۶/۰۷ می باشد که بیانگر این مطلب است که سرمایه اجتماعی بین مردان و زنان تفاوت معنی داری وجود ندارد.

جدول ۷- آماره های توصیفی میزان سرمایه اجتماعی به تفکیک جنس

متغیر		تعداد	میانگین	انحراف معیار	اشتباه معیار
سرمایه اجتماعی	زن	۱۱۴	۱۲۶/۰۷	۱۴/۰۸	۱/۳۱
	مرد	۲۳۶	۱۲۶/۲۱	۱۵/۳۰	۰/۹۹

جدول ۸- آزمون تفاوت میانگین (Test - T) متغیر سرمایه اجتماعی به تفکیک جنس

فاصله اطمینان در سطح ۹۵ درصد		اختلاف میانگین	Sig	درجه آزادی (df)	آماره T		
پایین	بالا						
۳/۲۱	- ۳/۴۷	- ۰/۱۳	۰/۰۹۳۸	۳۴۸	- ۰/۷۸	با فرض برابری واریانس ها	۳/۱۲
۳/۱۲	- ۳/۳۸	- ۰/۱۳	۰/۰۹۳۶	۲۴۰/۸۷	- ۰/۸۰	بدون فرض برابری واریانس ها	

رابطه بین وضعیت تأهل و میزان سرمایه اجتماعی

برای سنجش رابطه وضعیت تأهل با سرمایه اجتماعی از آزمون تفاوت میانگین (T - Test) استفاده شده است. نتایج به دست آمده از آزمون تفاوت میانگین بیانگر آن است که سطح معنی داری به دست آمده (Sig = 0/047) کمتر از آلفای ($\alpha = 0/05$) تحقیق می باشد. پس

بین میانگین «سرمایه اجتماعی» میان متأهلان و مجردان نمونه آماری مورد مطالعه تفاوت معنی داری ضعیفی وجود دارد.

همانطور که در جدول ۹ مشاهده می شود میانگین میزان سرمایه اجتماعی متأهلان ۱۲۶/۷۴ و میانگین مجردان ۱۲۲/۴۴ می باشد که بیانگر این مطلب است که سرمایه اجتماعی بین متأهلان و مجردان تفاوت معنی داری وجود دارد. به عبارت دیگر «سرمایه اجتماعی» متأهلان بیشتر از مجردان است.

جدول ۹ - آماره های توصیفی میزان سرمایه اجتماعی به تفکیک وضعیت تأهل

متغیر		تعداد	میانگین	انحراف معیار	اشتباه معیار
سرمایه اجتماعی	مجرد	۴۷	۱۲۲/۴۴	۱۳/۸۸	۲/۰۲
	متأهل	۳۰۳	۱۲۶/۷۴	۱۴/۹۸	۰/۸۶

جدول ۱۰ - آزمون تفاوت میانگین (Test - T) متغیر سرمایه اجتماعی به تفکیک تأهل

فاصله اطمینان در سطح درصد	اختلاف میانگین		Sig	درجه آزادی (df)	آماره T	تفسیر
	پایین	بالا				
۰/۲۷۸	-۸/۸۷	-۴/۲۹	۰/۰۴۷	۳۴۸	- ۱/۸۴	با فرض برابری واریانس ها
۰/۰۹۶	-۸/۶۹	-۴/۲۹	۰/۰۴۴	۶۳/۸۱	- ۱/۹۵	بدون فرض برابری واریانس ها

رابطه بین تحصیلات و میزان سرمایه اجتماعی

برای بررسی رابطه بین میزان تحصیلات و میزان سرمایه اجتماعی معلمان از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (آماره F) استفاده شده است. نتایج به دست آمده بیانگر این است که سطح معنی داری محاسبه شده ($Sig = 0/000$) کمتر از آلفای ($\alpha = 0/05$) می باشد. پس بین میانگین سرمایه اجتماعی معلمان به تفکیک تحصیلات تفاوت معنی داری وجود دارد. بدین معنی بر اساس اینکه معلمان دارای چه میزان تحصیلاتی باشند، در میزان سرمایه اجتماعی آنها تفاوت وجود دارد. همانطور که در جدول ۱۱ مشاهده می شود که میانگین میزان سرمایه اجتماعی معلمان با سطح تحصیلات فوق لیسانس و بالاتر ۱۴۱/۶۲ می باشد که بیشتر از میانگین نمره معلمان دیگر است. پس

می‌توان نتیجه گرفت میزان سرمایه اجتماعی در تحصیلات بالاتر بیشتر است.

جدول ۱۱ - آماره‌های توصیفی میزان سرمایه اجتماعی به تفکیک میزان تحصیلات

تحصیلات	تعداد	میانگین	انحراف معیار	اشتباه معیار
دیپلم	۵۶	۱۲۴/۲۸	۱۳/۰۱	۱/۷۳
فوق دیپلم	۱۲۳	۱۲۲/۹۲	۱۵/۰۳	۱/۳۵
لیسانس	۱۶۳	۱۲۸/۵۰	۱۴/۷۸	۱/۱۵
فوق لیسانس و بالاتر	۸	۱۴۱/۶۲	۱۰/۹۵	۳/۸۷
کل	۳۵۰	۱۲۶/۱۶	۱۴/۸۹	۰/۷۹

جدول ۱۲ - آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (F) سرمایه اجتماعی به تفکیک تحصیلات

متغیر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره F	سطح معنی داری
بین گروه‌ها	۴۲۹۰/۶۶	۳	۱۴۳۰/۲۲		
درون گروه‌ها	۷۳۱۴۶/۳۹	۳۴۶	۲۱۱/۴۰	۶/۷۶	۰/۰۰۰
کل	۷۷۴۳۷/۰۵	۳۴۹			

رابطه بین مقطع تدریس (کار) و میزان سرمایه اجتماعی

برای بررسی رابطه بین مقطع تدریس و میزان سرمایه اجتماعی معلمان از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (F) استفاده شده است. نتایج به دست آمده بیانگر این است که سطح معنی داری محاسبه شده ($\text{Sig} = 0/000$) کمتر از آلفای ($\alpha = 0/05$) می‌باشد. پس بین میانگین میزان سرمایه اجتماعی معلمان به تفکیک مقطع تدریس تفاوت معنی داری وجود دارد. بدین معنی بر اساس اینکه معلمان در چه مقطعی تدریس (کار) کنند، در میزان سرمایه اجتماعی تفاوت وجود دارد.

همانطور که در جدول ۱۳ مشاهده می‌شود میانگین میزان سرمایه اجتماعی معلمان در مقطع دبیرستان و پیش‌دانشگاهی ۱۳۰/۶۹ می‌باشد که بیشتر از میانگین نمره معلمان مقاطع دیگر است. پس می‌توان نتیجه گرفت میزان سرمایه اجتماعی معلمان در مقطع دبیرستان و پیش‌دانشگاهی بیشتر از ابتدایی و آن هم بیشتر از مقطع راهنمایی است.

جدول ۱۳- آماره‌های توصیفی میزان سرمایه اجتماعی به تفکیک مقطع تدریس

مقطع تدریس	تعداد	میانگین	انحراف معیار	اشتباه معیار
ابتدایی	۹۳	۱۲۶/۱۰	۱۳/۹۷	۱/۴۴
راهنمایی	۱۲۹	۱۲۱/۷۲	۱۵/۳۳	۱/۳۵
دبیرستان و پیش‌دانشگاهی	۱۲۸	۱۳۰/۶۹	۱۳/۸۰	۱/۲۱
کل	۳۵۰	۱۲۶/۱۶	۱۴/۸۹	۰/۷۹

جدول ۱۴- آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (F) سرمایه اجتماعی به تفکیک مقطع تدریس

متغیر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره F	سطح معنی داری
بین گروه‌ها	۵۱۷۵/۰۵	۲	۲۵۸۷/۵۲		
درون گروه‌ها	۷۲۲۶۱/۹۹	۳۴۷	۲۰۸/۲۴	۱۲/۴۲	۰/۰۰۰
کل	۷۷۴۳۷/۰۵	۳۴۹			

رابطه بین میزان حقوق و میزان سرمایه اجتماعی

برای بررسی رابطه بین میزان حقوق و میزان سرمایه اجتماعی معلمان از آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (آماره F) استفاده شده است. نتایج به دست آمده بیانگر این است که سطح معنی داری محاسبه شده ($Sig = 0/013$) کمتر از آلفای ($\alpha = 0/05$) می‌باشد. پس بین میانگین میزان سرمایه اجتماعی معلمان به تفکیک میزان حقوق تفاوت معنی داری وجود دارد. بدین معنی بر اساس اینکه معلمان چه میزان حقوقی دریافت کنند، در میزان سرمایه اجتماعی تفاوت وجود دارد. همانطور که در جدول ۱۵ مشاهده می‌شود میانگین میزان سرمایه اجتماعی معلمان با حقوق بین ۲۵۰/۰۰۰ تا ۴۰۰/۰۰۰ تومان، ۱۳۰/۱۲ می‌باشد که بیشتر از میانگین نمره معلمان با حقوق کمتر است. پس می‌توان نتیجه گرفت به طور عموم میزان سرمایه اجتماعی معلمان با حقوق بالاتر بیشتر است.

جدول ۱۵ - آماره‌های توصیفی میزان سرمایه اجتماعی به تفکیک میزان حقوق

میزان حقوق	تعداد	میانگین	انحراف معیار	اشتباه معیار
کمتر از ۱۰۰/۰۰۰ تومان	۲۱	۱۲۴/۶۱	۱۵/۲۲	۳/۳۲
بین ۱۰۱/۰۰۰ تا ۱۵۰/۰۰۰ تومان	۲۱	۱۱۹/۸۰	۱۶/۶۹	۳/۶۴
بین ۱۵۱/۰۰۰ تا ۲۵۰/۰۰۰ تومان	۱۹۷	۱۲۴/۹۶	۱۴/۵۶	۱/۰۳
بین ۲۵۱/۰۰۰ تا ۴۰۰/۰۰۰ تومان	۱۰۳	۱۳۰/۱۲	۱۴/۳۱	۱/۴۱
بیشتر از ۴۰۰/۰۰۰ تومان	۸	۱۲۵/۶۲	۱۶/۶۲	۵/۸۷
کل	۳۵۰	۱۲۶/۱۶	۱۴/۸۹	۰/۷۹

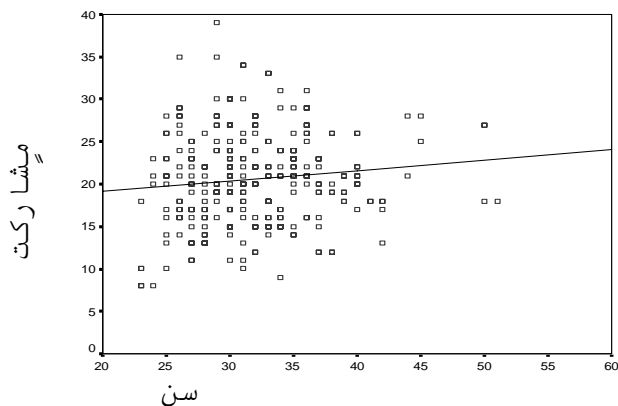
جدول ۱۶ - آزمون تحلیل واریانس یک طرفه (F) سرمایه اجتماعی به تفکیک میزان حقوق

متغیر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره F	سطح معنی داری
بین گروه‌ها	۲۸۰۰/۸۷	۴	۷۰۰/۲۲		
درون گروه‌ها	۷۴۶۳۶/۱۷	۳۴۵	۲۱۶/۳۳	۳/۲۳	۰/۰۱۳
کل	۷۷۴۳۷/۰۵	۳۴۹			

رابطه و همبستگی سن با سرمایه اجتماعی و ابعاد آن

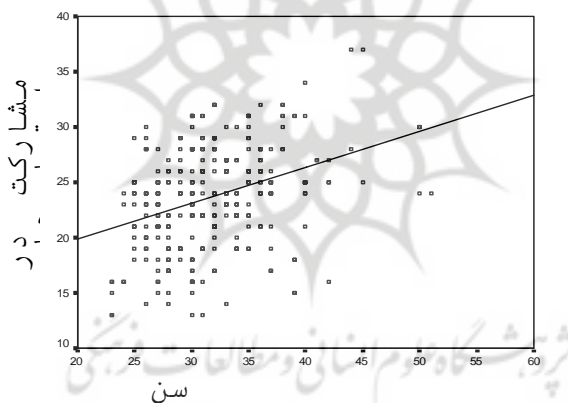
برای بررسی همبستگی میان سن معلمان و میزان اعتماد آنها، از آزمون معنی داری ضریب همبستگی I پیرسون استفاده شده است. نتایج به دست آمده بیانگر این است مقدار آن ($r = -0.004$) می‌باشد و سطح معنی داری محاسبه شده ($Sig = 0/936$) بیشتر از آلفای ($\alpha = 0/05$) تحقیق می‌باشد. لذا بین «سن» و «اعتماد» معلمان رابطه و همبستگی وجود ندارد.

همچنین برای بررسی همبستگی میان سن معلمان و مشارکت گروهی آنها، از آزمون معنی داری ضریب همبستگی I پیرسون استفاده شده است. نتایج به دست آمده بیانگر این است مقدار آن ($r = 0.111$) می‌باشد و سطح معنی داری محاسبه شده ($Sig = 0/039$) کمتر از آلفای ($\alpha = 0/05$) تحقیق می‌باشد. لذا بین «سن» و میزان «مشارکت گروهی» معلمان رابطه و همبستگی معنی داری ضعیفی وجود دارد. از طرف دیگر، چون ضریب همبستگی مثبت می‌باشد بین سن و مشارکت گروهی رابطه مستقیمی وجود دارد، یعنی با افزایش «سن»، میزان «مشارکت گروهی» افزایش می‌یابد.

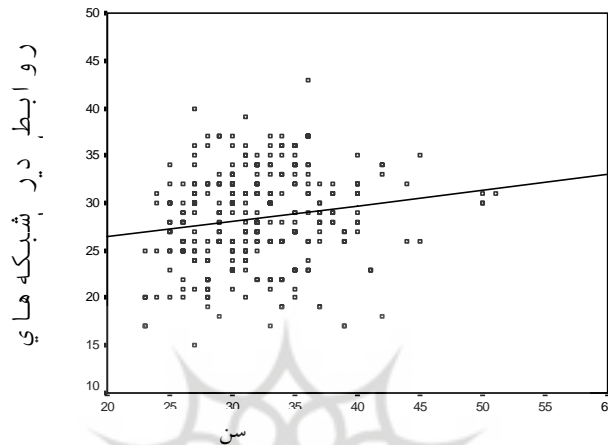
نمودار ۷- نمودار پراکنش سن و مشارکت گروهی

همچنین برای بررسی همبستگی میان سن معلمان و مشارکت در اجتماع محلی آنها، از آزمون معنی داری ضریب همبستگی r پیرسون استفاده شده است. نتایج به دست آمده بیانگر این است مقدار آن ($r = 0.343$) می باشد و سطح معنی داری محاسبه شده ($Sig = 0/000$) کمتر از آلفای ($\alpha = 0/05$) تحقیق می باشد. لذا بین «سن» و میزان «مشارکت در اجتماع محلی» معلمان رابطه و همبستگی متوسطی وجود دارد. از طرف دیگر، چون ضریب همبستگی مثبت می باشد بین سن و مشارکت در اجتماع محلی رابطه مستقیمی وجود دارد، یعنی با افزایش «سن»، میزان «مشارکت در اجتماع محلی» افزایش می یابد.

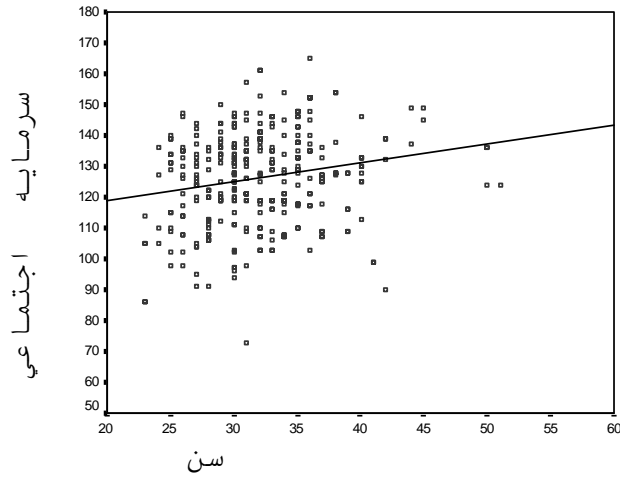
نمودار ۸- نمودار پراکنش سن و مشارکت در اجتماع محلی

همچنين براي بررسي همبستگي ميان سن معلمان و روابط در شبكه‌هاي اجتماعي آنها، از آزمون معني داري ضريب همبستگي I پيرسون استفاده شده است. نتايج به دست آمده بيانگر اين است مقدار آن ($r = 0.166$) مي باشد و سطح معني داري محاسبه شده ($Sig = 0/002$) کمتر از آلفاي ($\alpha = 0/05$) تحقيق مي باشد. لذا بين «سن» و ميزان «روابط در شبكه اجتماعي» معلمان رابطه و همبستگي معني داري ضعيفي وجود دارد. از طرف ديگر، چون ضريب همبستگي مثبت مي باشد بين سن و روابط در شبكه‌هاي اجتماعي رابطه مستقيمي وجود دارد، يعني با افزايش «سن» ، ميزان «روابط در شبكه‌هاي اجتماعي» افزايش مي يابد.

نمودار ۹- نمودار پراكنش سن و روابط در شبكه‌هاي اجتماعي

همچنين براي بررسي همبستگي ميان سن معلمان و سرمايه اجتماعي آنها، از آزمون معني داري ضريب همبستگي I پيرسون استفاده شده است. نتايج به دست آمده بيانگر اين است مقدار آن ($r = 0.196$) مي باشد و سطح معني داري محاسبه شده ($Sig = 0/000$) کمتر از آلفاي ($\alpha = 0/05$) تحقيق مي باشد. لذا بين «سن» و ميزان «سرمایه اجتماعي» معلمان رابطه و همبستگي معني داري وجود دارد. از طرف ديگر، چون ضريب همبستگي مثبت مي باشد بين سن و سرمايه اجتماعي رابطه مستقيمي وجود دارد، يعني با افزايش «سن» ، ميزان «سرمایه اجتماعي» افزايش مي يابد.

نمودار ۱۰- نمودار پراکنش سن و سرمایه اجتماعی

جدول ۱۷- تحلیل همبستگی سن با سرمایه اجتماعی و ابعاد آن

سرمایه اجتماعی	روابط در شبکه‌های اجتماعی	مشارکت در اجتماع محلی	مشارکت گروهی	اعتماد		سن
۰/۱۹۶	۰/۱۶۶	۰/۳۴۳	۰/۱۱۱	- ۰/۰۰۴	ضریب پیرسون (r)	
۰/۰۳۸	۰/۰۲۷	۰/۱۱۷	۰/۰۲۷	۰/۰۰۰۰۱۶	ضریب تعیین (r^2)	
۰/۰۰۰	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰	۰/۰۳۹	۰/۹۳۶	سطح معنی‌داری (Sig)	
۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	۳۵۰	تعداد	

نتیجه‌گیری

نتایج تجربی تحقیق

یکی از اهداف مهم تحقیق وضعیت سرمایه اجتماعی معلمان بود.

- وضعیت سرمایه اجتماعی معلمان در «سطح متوسط» می‌باشد. حدود (۵۱ درصد)، که نشان دهنده حد متوسط آن است. همچنین از میان ابعاد سرمایه اجتماعی نتایج زیر حاصل شده است:

- میزان اعتماد معلمان حدود (۵۵ درصد)، که کمی «بالتر از حد متوسط» است.

- میزان مشارکت گروهی معلمان حدود (۴۳ درصد)، که «پایین‌تر از حد متوسط» است.

- میزان مشارکت در اجتماع محلی معلمان حدود (۴۹/۵ درصد) ، که در حد «متوسط» است.
 - میزان روابط در شبکه‌های اجتماعی معلمان حدود (۴۷/۵ درصد) ، که کمی «پایین‌تر از حد متوسط» است.

از مقایسه میزان سرمایه اجتماعی معلمان به تفکیک جنس نتایج زیر حاصل شده است:
 - میزان سرمایه اجتماعی بین مردان و زنان تفاوت چندانی باهم ندارد. این امر در مورد ابعاد سرمایه اجتماعی به صورت زیر است:

- میزان اعتماد زنان بیشتر از مردان است.
 - میزان مشارکت در اجتماع محلی مردان بیشتر از زنان است.
 - میزان مشارکت گروهی و روابط در شبکه‌های اجتماعی مردان و زنان تفاوت چندانی باهم ندارند.

از مقایسه میزان سرمایه اجتماعی معلمان به تفکیک وضعیت تأهل نتایج زیر حاصل شده است:
 - میزان سرمایه اجتماعی متأهلان بیشتر از مجردان است. این امر در مورد ابعاد سرمایه اجتماعی به صورت زیر است:

- میزان مشارکت در اجتماع محلی متأهلان بیشتر از مجردان است.
 - میزان اعتماد، مشارکت گروهی و روابط در شبکه‌های اجتماعی میان متأهلان و مجردان تفاوت چندانی وجود ندارد.

از مقایسه میزان سرمایه اجتماعی معلمان به تفکیک تحصیلات نتایج زیر حاصل شده است:
 - میزان سرمایه اجتماعی معلمان با تحصیلات بالا (لیسانس و فوق لیسانس) بیشتر از معلمان با تحصیلات پایین (دیپلم و فوق دیپلم) است. این امر در مورد ابعاد سرمایه اجتماعی به صورت زیر است:

- میزان اعتماد، مشارکت گروهی و روابط در شبکه‌های اجتماعی معلمان با تحصیلات بالا (لیسانس و فوق لیسانس) بیشتر از معلمان با تحصیلات پایین (دیپلم و فوق دیپلم) است.
 - میزان مشارکت در اجتماع محلی معلمان با تحصیلات مختلف تفاوت چندانی باهم ندارند.

از مقایسه میزان سرمایه اجتماعی معلمان به تفکیک مقطع تدریس نتایج زیر حاصل شده است:
 - میزان سرمایه اجتماعی معلمان مقطع دبیرستان و پیش‌دانشگاهی بیشتر از معلمان مقطع ابتدایی و

آن هم بیشتر از معلمان مقطع راهنمایی است. این امر در مورد ابعاد سرمایه اجتماعی به صورت زیر است:

- میزان اعتماد، مشارکت گروهی و روابط در شبکه‌های اجتماعی معلمان مقطع دبیرستان و پیش‌دانشگاهی بیشتر از معلمان مقطع ابتدایی و آن هم بیشتر از معلمان مقطع راهنمایی است.

- میزان مشارکت در اجتماع محلی معلمان مقطع ابتدایی بیشتر از معلمان مقطع دبیرستان و پیش‌دانشگاهی و آن هم بیشتر از معلمان مقطع راهنمایی است.

از مقایسه میزان سرمایه اجتماعی معلمان به تفکیک سن نتایج زیر حاصل شده است:

- بین «سن» و «سرمایه اجتماعی» رابطه و همبستگی مستقیم وجود دارد. یعنی با افزایش سن، میزان سرمایه اجتماعی افزایش می‌یابد. این امر در مورد ابعاد سرمایه اجتماعی به صورت زیر است:

- بین «سن» و میزان «اعتماد» رابطه و همبستگی وجود ندارد.

- «سن» با «مشارکت گروهی»، «مشارکت در اجتماع محلی» و «روابط در شبکه‌های اجتماعی» رابطه و همبستگی مستقیمی دارد. یعنی با افزایش سن، میزان «مشارکت گروهی»، «مشارکت در اجتماع محلی» و «روابط در شبکه‌های اجتماعی» افزایش می‌یابد.

نتایج نظری تحقیق

بر اساس نتایج نظری تحقیقات قبلی از جمله تحقیق و مطالعه وسیع «سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی» که توسط بانک جهانی و مطالعات ارزش‌های جهانی صورت گرفت، و در آن کشورهای جهان از این لحاظ با هم مقایسه شدند، کشور ایران در ردیف کشورهایی قرار گرفت که داری سرمایه اجتماعی ضعیفی بودند (پورموسوی: ۱۳۸۱، ۱۹۰).

در این تحقیق هم با توجه به نتیجه کسب شده در مورد وضعیت سرمایه اجتماعی، با «حد متوسط» سرمایه اجتماعی در میان معلمان^۱ می‌توان نتیجه گرفت که سرمایه اجتماعی به طور کلی در جامعه ما پایین‌تر از حد متوسط و ضعیف باشد.

1- در جامعه ما معلمان قشری فرهنگی محسوب می‌شوند، به همین علت مردم انتظار اعتماد، مشارکت اجتماعی و سیاسی بیشتری از آن‌ها نسبت به بقیه مردم دارند. بر این اساس حد متوسط سرمایه اجتماعی آن‌ها، به معنی حد بالا در جامعه ما محسوب می‌شود. پیش‌بینی می‌شود که سرمایه اجتماعی در میان اقشار و گروه‌های دیگر ضعیف باشد.

از نتایج نظری دیگر این تحقیق می‌توان نتیجه گرفت که سرمایه اجتماعی موجود بیشتر از نوع سرمایه اجتماعی سنتی است و سرمایه اجتماعی مدرن در آن خیلی کم است. برای نمونه میزان سرمایه اجتماعی در بعد «مشارکت در اجتماع محلی، خانوادگی و خویشاوندی» که شاخصی سنتی محسوب می‌شود، بسیار بیشتر از سرمایه اجتماعی در بعد «مشارکت گروهی» (شرکت و عضویت در انجمن‌ها و تشکل‌های مدنی، همکاری با مطبوعات و ...) است.

در واقع اینکه منابع سرمایه اجتماعی چه باشد (یعنی از طریق چه فعالیت‌های کسب شده باشند) در ارتباط با موضوعات دیگر از اهمیت برخوردار است.

در تحقیق حاضر منابعی چون «سن بالا»، «تأهل»، «مشارکت در اجتماع محلی» و «روابط و تقابل خانوادگی و همسایگی» از منابع مهم سرمایه اجتماعی است.

یکی از زمینه‌های مهم گسترش و نفوذ جامعه مدنی در زندگی و کنش افراد، فضای باز و گسترده‌ی همگانی (حوزه‌ی عمومی) برای مشارکت و فعالیت است. به طور کلی گسترده‌ی همگانی زمینه‌خواست‌های گروه‌های مختلف اجتماعی را فراهم می‌کند. در واقع مطبوعات و رسانه‌های آزاد، باشگاه‌ها و انجمن‌های فرهنگی و سیاسی و اتحادیه‌ها از عوامل ایجادکننده گسترده‌ی همگانی هستند.

امروزه در یک جامعه مدنی انجمن‌ها و تشکل‌های غیر دولتی طراحان و حتی مجریان بسیاری از سیاست‌گذاری‌های عمومی هستند. در بسیاری مواقع این تشکل‌ها به عنوان مشاور برنامه‌های دولتی و یا جایگزینی برای برنامه‌های دولتی عمل می‌کنند.

فهرست منابع

منابع فارسی:

- آرون، ریمون (۱۳۷۷) **مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی**، ترجمه باقر پرهام، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- امیر کافی، مهدی (۱۳۷۵) **اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهشگری علوم اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی تهران.
- اوفه، کلاوس (۱۳۸۴) **چگونه می‌توان به شهروندان اعتماد داشت**، سرمایه اجتماعی، اعتماد، **دموکراسی**، ترجمه کیان تاجبخش، تهران، نشر شیرازه، صفحات ۲۷۴ - ۲۰۱.
- بوردیو، پیر (۱۳۸۰) **نظریه کنش، دلایل عملی و انتخاب عقلانی**، ترجمه مرتضی مردیها، تهران، انتشارات نقش و نگار.
- بوردیو، پیر (۱۳۸۴) **شکل‌های سرمایه**، ترجمه کیان تاجبخش، تهران، نشر شیرازه، صفحات ۱۶۵ - ۱۳۱.
- بهزاد، داوود (۱۳۸۱) **سرمایه اجتماعی بستری برای ارتقای سلامت روان**، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۶، انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، سال دوم، زمستان.
- پوتنام، رابرت (۱۳۷۹) **دموکراسی و سنت‌های مدنی**، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران انتشارات وزارت کشور.
- پور موسوی، فتح‌الله (۱۳۸۱) **جامعه مدنی و سرمایه اجتماعی**، **نشریه راهبرد**، شماره ۲۶، زمستان.
- تاجبخش، کیان (۱۳۸۴) **سرمایه اجتماعی، اعتماد و دموکراسی**، تهران، نشر شیرازه.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۶) **کندوکاوها و پنداشته‌ها**، مقدمه‌ای بر راه‌های شناخت جامعه و تحقیقات اجتماعی، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۲) **تکنیک‌های خاص تحقیق در علوم اجتماعی**، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- سمیعی، زهره (۱۳۸۰) **تأثیر سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی خانواده بر موقعیت تحصیلی و شغلی فرزندان در تهران**، قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی دانشگاه الزهرا تهران.
- شارع‌پور، محمود (۱۳۸۳) **ابعاد و کارکردهای سرمایه اجتماعی و پیامدهای حاصل از فرسایش آن**، بررسی مسائل اجتماعی ایران، گروه مؤلفان، تهران انتشارات پیام نور، صفحات ۸۸ - ۶۳.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹) **پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن**، ترجمه غلامعباس توسلی، تهران، انتشارات جامعه ایرانیان.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰) **عصر اطلاعات، اقتصاد، جامعه و فرهنگ (قدرت هویت)**، ترجمه حسن

چاوشیان، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

- کلمن، جیمز (۱۳۷۷) **بنیادهای نظریه اجتماعی**، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی.
- طاهری، حمید (۱۳۸۲) بررسی عملکرد شوراهای روستایی با تأکید بر نقش سرمایه اجتماعی در روستاهای بخش مرکزی شهرستان قم، **پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اجتماعی - توسعه روستایی**، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- مدنی قهفرخی، سعید (۱۳۸۲) **پیامدهای جنسیتی تخریب سرمایه اجتماعی، فصلنامه پژوهش زنان، شماره ۵، دوره ۱، بهار.**
- ملاحسنی، حسین (۱۳۸۱) بررسی رابطه بین میزان سرمایه اجتماعی و نوع دینداری در بین دانش آموزان سال سوم دبیرستان استان گلستان در شهرهای علی آباد و گنبد، **پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس تهران.**

منابع انگلیسی

- Booth, John and Richard Patricia, Bayer (1997) Civil Society, Social and Political Capital and Democratization in Central America, **The Journal of Politics Vol 60 (3)** pp: 780 - 800 .
- Coleman, James. S (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital, **American Journal of Sociology, N 94**, pp 95 - 120 .
- Fukuyama, Francis (1999) **Social Capital and Civil Society**, The Institute of Public Policy, George Mason University .
- Fukuyama, Francis (2002) Social Capital and Development: The Coming Agenda, **SASS Review Vol. XXII, No. 1**, Winter - Spring
- Gronovter . M (1973) The Strength of Weak Ties, **American Journal of Sociology, N 97**, pp 1360 - 80 .
- Portes, Alejandro (1999) Social Capital: Its Origins and Applications in Contemporary Sociology: **Annual Review of Sociology, N 24**, pp 1 - 24 .
- Putnam, R. D (2000) **Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community**, New York, Simon and Schuster .
- Putnam, R. D (2004) The Prospective Community Social Capital and Public Life, **http: // www. Prospect. org/ authors/ Putnam . htm .**
- Roosevelt, Theodore Moloch (2003) Social, Human and Spiritual Capital in Economic Development, Templeton Foundation, Working Group of Spiritual Capital Project Harvard University, **http: // www. World Bank. org/ Social Capital. htm .**
- Stone, Wendy (2001) **Measuring Social Capital**, Australian Institute of Family Studies .
- Woolcock, Michael and Narayan, Deepa (2004) **Measuring Social Capital**, World Bank Working Paper, No 18 .
- World Bank, , **http: // www. World Bank. org/ Social Capital. htm .**